

Ervaring door inspiratie

Leefmilieubeleid in Vlaanderen

Voorwoord

Beste lezer,

Van Vlaanderen een ecologisch duurzame topregio maken. Dat is de enorme uitdaging waar ik als minister bevoegd voor Leefmilieu en Natuur voor sta. De troeven van Vlaanderen als sterk geïndustrialiseerde en dichtbevolkte regio met een dichte transportinfrastructuur in harmonie brengen met de zorg voor milieu en natuur, is een continu proces.

Mijn beleidsnota voor de legislatuur 2009-2014 legt de nadruk op de bescherming van mens en milieu, het duurzaam gebruik van grondstoffen en materialen, het behoud en de bevordering van biologische en landschappelijke diversiteit en de zorg voor het klimaat. In het eerste hoofdstuk van deze brochure licht ik de speerpunten van mijn beleid toe. Achteraan vindt u informatie over de diensten die het Vlaamse milieu- en natuurbeleid voorbereiden, uitvoeren en opvolgen.

Uiteraard staat Vlaanderen als regio niet op zichzelf. Het beleid schrijft zich in binnen de Belgische en Europese context. Het is voor mij een hele eer dat ik in de tweede helft van 2010 voorzitter mag zijn van de Raad Leefmilieu, binnen het Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie. Mijn prioriteiten voor dit voorzitterschap vindt u samengevat in hoofdstuk twee van deze brochure.

Het Vlaamse leefmilieu- en natuurbeleid krijgt vorm door inspiratie en ervaring. Het is geïntegreerd in de omgeving, net zoals de kunstwerken op de foto's in deze brochure. Ik wens u een inspirerende blik toe.

Joke Schauvliege

Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur

*Stone Path, Xu Bing, 2009.
Chinees gedicht in het Leopoldpark
Oostende.*

Inleiding

De Belgische staatsstructuur

België is een federale staat met drie officiële landstalen: het Nederlands in het noordelijke deel van het land, het Frans in het zuidelijke deel en het Duits in het oostelijke deel. Brussel is tweetalig Frans en Nederlands. Om beter te kunnen ingaan op de culturele en regionale bijzonderheden van de bevolking bestaat de federale staat België uit drie gemeenschappen en drie gewesten.

De Vlaamse, de Franse en de Duitstalige Gemeenschap zijn bevoegd voor persoonsgebonden materies zoals cultuur, onderwijs, welzijn, gezondheid, sport, taal,

Het Vlaams, het Waals en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn bevoegd voor de grondgebonden materies zoals milieu, natuur, ruimtelijke ordening, wonen, mobiliteit, infrastructuur, economie,

Aan Vlaamse kant zijn gemeenschap en gewest samengevoegd en worden de gemeenschaps- en gewestbevoegdheden uitgeoefend door de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement.

Vlaanderen heeft dus een eigen regering, een eigen parlement, een eigen begroting en eigen inkomsten. Het heeft autonome wetgevende en uitvoerende macht in alle aangelegenheden waarvoor de regio bevoegd is. Vlaanderen kan tegenover buitenlandse regeringen als een gelijkwaardige partner optreden.

Leefmilieu en Natuur: Vlaamse bevoegdheden

Alle aspecten van het milieu- en natuurbeleid – met uitzondering van productnormen, de erkenning van plantenbeschermingsmiddelen, ioniserende stralingen en de doorvoer van afvalstoffen – zijn een exclusieve bevoegdheid van de Vlaamse overheid.

De Vlaamse minister bevoegd voor Leefmilieu en Natuur is dus integraal verantwoordelijk voor onder meer milieuvergunningen, handhaving, vormen van hinder, bescherming van bodem en ondergrond, landinrichting-, mest- en waterbeleid, afvalstoffenbeleid en natuur.

Animaris Percipiere, Theo Jansen. Stappend strandbeest op windenergie.

1. Het leefmilieu- en natuurbeleid in Vlaanderen

Binnen het Vlaamse leefmilieu- en natuurbeleid staan de bescherming van mens en milieu, de duurzame aanwending van de grondstoffen en de natuur, het behoud en de bevordering van biologische en landschappelijke diversiteit en de zorg voor het klimaat centraal.

De doorbraken van 'Vlaanderen in Actie' (ViA) vormen een belangrijke pijler. ViA is een project van de Vlaamse Regering om Vlaanderen tegen 2020 naar de top vijf van de Europese regio's te leiden. Andere belangrijke bouwsteen is het 'Pact 2020'. Dat pact bevat doelstellingen met concrete cijfers en wil o.a. een betere levenskwaliteit creëren en een efficiënt en doeltreffend bestuur verzekeren. Dit alles wordt bijeengebracht en verder uitgewerkt in een Vlaams Milieubeleidsplan voor de periode 2011-2015.

Milieu als motor voor nieuwe economische ontwikkelingen

Milieu wordt meer dan ooit de motor van nieuwe economische ontwikkelingen. Inzetten op eco-innovatie en een drastische verhoging van de eco-efficiëntie moeten onze economie voorbereiden op de toekomst. Hernieuwbare materialen en technologische ontwikkelingen kunnen bijdragen tot meer milieuverantwoorde en materiaalefficiënte productieprocessen en producten.

Vlaanderen is een productieve, geïndustrialiseerde en dichtbevolkte regio. Uitgedrukt in bruto binnenlands product per inwoner lag het productieniveau de voorbije jaren ruim boven het EU-gemiddelde. De Vlaamse economie is open en sterk gericht op de export van goederen en diensten, maar daardoor ook gevoelig voor internationale ontwikkelingen.

Thematische doelstellingen

Klimaat

Tegen 2020 wil Vlaanderen de uitstoot van broeikasgassen verder verlagen. De Vlaamse samenleving wordt intensief voorbereid op verdere emissiereducties in de komende decennia.

Om de effecten van de klimaatverandering op te vangen, werkt Vlaanderen aan een gecoördineerd adaptatieplan, waarbij verschillende beleidsdomeinen en maatschappelijke actoren betrokken worden.

Lucht

Voor luchtbeleid neemt Vlaanderen de nodige maatregelen om te voldoen aan zijn Europese verplichtingen. Wij willen ook voor luchtkwaliteit even goed scoren als de economische topregio's. De fijnstofconcentraties en de emissies voor NOx zijn hier de grote uitdaging. Vlaanderen heeft zich tot doel gesteld om de gemiddelde jaarconcentratie aan fijn stof met 25 procent te verminderen ten opzichte van 2007. De jaargemiddelde concentratie van PM_{2,5} zou moeten dalen tot 25µg/m³. Ook lokale emissies van dioxines, PCB's, zware metalen en PAK's worden aangepakt.

Afvalstoffen en materialen

Het afvalstoffenbeleid wordt verder geheroriënteerd naar een duurzaam materialenbeleid. Het ultieme doel van materialenbeheer is het hoogwaardig en efficiënt sluiten van materiaalkringlopen. Volgens het Pact 2020 moet Vlaanderen een efficiënt draaiende kringloopeconomie krijgen met een zo laag mogelijk grondstof-, energie- en materiaalgebruik. Eco-innovatie, eco-design en een verhoging van de energie-efficiëntie zullen de Vlaamse economie vergroenen en bedrijven in Vlaanderen voorbereiden op de toekomst.

Wij streven naar een eco-efficiënte productie en een maximale recycling van afvalstoffen. Het gebruik van afvalstoffen als waardevolle grondstoffen voor onze economie is een speerpunt in de geplande verruiming van het afvalbeleid naar een duurzaam materialenbeleid en in de uitbouw van een groene economie.

Water

Vlaanderen werkt al geruime tijd aan de uitbouw van een integraal water-beleid. In uitvoering van de Europese richtlijnen zorgen we voor een goede kwaliteit en kwantiteit van het grondwater en het oppervlaktewater. We pakken dit planmatig aan met de stroomgebiedbeheerplannen voor de twee internationale stroomgebiedsdistricten in Vlaanderen, de Schelde en de Maas. Daarnaast blijft een verdere optimalisering van de waterzuiverings-infrastructuur een aandachtspunt, waarbij we ook de lokale besturen maximaal responsabiliseren en ondersteunen. De meeste Vlaamse waterlopen moeten in 2020 een goede ecologische toestand hebben, zodat voldaan wordt aan de vereisten van de Kaderrichtlijn Water.

Voldoende watervoorraden van goede kwaliteit zijn een absolute must. Een duurzaam watergebruik kan door minder water te gebruiken, water opnieuw te gebruiken of door alternatieve waterbronnen te zoeken en aan te bieden. Het is de bedoeling om deze kennis over waterbeheer in het buitenland te valoriseren en in te brengen in de internationale milieusamenwerking.

Keto-trans 2, Jef Faes, 2008. Kunst met en door bijen.

Groene investeringen zijn ook noodzakelijk om de goede ecologische toestand van de onbevaarbare waterlopen te realiseren. Hierbij wordt aandacht besteed aan vismigratie en structuurherstel en wordt gebruik gemaakt van natuurtechnische milieubouw.

Vlaanderen zal in een zo vroeg mogelijk stadium ook de nodige maatregelen nemen om de Overstromingsrichtlijn uit te voeren. De schade door overstromingen wordt maximaal voorkomen en beperkt onder andere door de toepassing van het principe 'vasthouden-bergen-afvoeren'.

Bodem

Bodemverontreiniging heeft een negatieve impact op mens, milieu en watervoorraden, en leidt bovendien ook tot zeer hoge saneringskosten.

We moeten het dus zoveel mogelijk voorkomen of beperken. Voor bodemsanering geeft Vlaanderen de voorrang aan kwetsbare gebieden, gronden met hoge risico's en maatschappelijk belangrijke sectoren.

Door een strenge opvolging van nieuwe verontreiniging en een krachtig handavingsbeleid wil Vlaanderen ernstige schade en oplopende kosten voorkomen en het signaal geven dat preventie loont. Overdrachten moeten soepel kunnen verlopen en bouwprojecten op risicogronden moeten mogelijk blijven. De overheid zorgt daarbij voor integratie van ambts-

halve bodemsaneringen in eventuele ontwikkelingsplannen. Brownfields en andere verontreinigde terreinen moeten efficiënt en krachtdadig aangepakt worden. De herontwikkeling ervan kan een belangrijke stimulans betekenen voor de hele omgeving.

Intussen bouwen wij ook verder aan ons bodembeschermingbeleid, dat het waterbeleid en het klimaatbeleid ondersteunt.

Erosiebestrijding blijft deze regeerperiode aan de spits van het bodembeschermingbeleid. Een preventief erosiebeleid is erg belangrijk voor het ondersteunen van de rioleringsinspanningen van de gemeenten en het beheersen van de sedimentaanvoer naar waterlopen en waterwegen. Elke investering in erosiebestrijding verdient zichzelf dubbel terug door minder schade en opruimkosten.

Biodiversiteit

Een gericht beleid moet aan alle Vlamingen een basisnatuurkwaliteit bieden in hun directe omgeving. Daarvoor en in uitvoering van de Europese regelgeving maakt Vlaanderen instandhoudingdoelstellingen op. Tegen 2015 zullen de meeste maatregelen nodig om de instandhoudingdoelstellingen te realiseren, ook effectief in uitvoering zijn. Onder andere daarom worden de gebieden onder natuurbeheer van jaar tot jaar uitgebreid.

Eén van de uitdagingen bij het creëren van sociaal warme steden is de realisatie van multifunctionele stads(rand)bossen. Om een groen stedengewest te ontwikkelen, zet Vlaanderen op een vernieuwende wijze natuur, bos en groen in zodat elk verstedelijkt gebied beschikt over of uitzicht heeft op een geïntegreerd natuur-, bos- of groenproject.

Milieu en gezondheid

Milieu en gezondheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 het aantal gezonde levensjaren dat verloren gaat als gevolg van milieuvervuiling, moet dalen. Daarom nemen we naast het verbeteren van de kwaliteit van de buitenlucht, het water en de bodem ook de verbetering van de kwaliteit van het binnenhuismilieu, de woon- en werk-omgeving, en het verbeteren van de voeding als centrale doelstelling op.

Mest

Het mestbeleid is een essentieel onderdeel voor het bereiken van een goede waterkwaliteit voor stikstof (N) en fosfor (P). Om de doelstellingen van de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water te halen, moeten de fosfaatconcentraties nog meer dalen. Er zullen maatregelen genomen worden om afspoeling en doorslag van fosfaat te verminderen. Bestaande maatregelen zoals erosiebestrijding worden meer doel- en gebiedsgericht ingezet.

De huidige instrumenten om de mestproductie en het mestgebruik onder controle te houden (oordeelkundige bemesting, aanpak aan de bron via nutriëntenarme voeders en nutriëntenemissierechten, mestverwerking en export, opvolging van mesttransporten, ...) hebben hun vruchten afgeworpen en blijven van belang. Binnen de Nitraatrichtlijn wordt voor Vlaanderen na evaluatie van het huidige actieprogramma een nieuw programma uitgewerkt. Vlaanderen zal daarbij de Europese Commissie verzoeken om de lopende derogatieregeling die hogere bemestingsnormen toelaat onder strikte voorwaarden voor de periode 2011-2014 te verlengen.

Vereenvoudiging regelgeving

Vlaanderen wil werk maken van een verdere vereenvoudiging van de milieu-regelgeving. De kwaliteit en de toepasbaarheid van de bestaande regels moeten voortdurend geoptimaliseerd worden.

De voornaamste bron van de Vlaamse milieuwetgeving is de EU. Voorbeelden van Europese richtlijnen met grote impact voor het Vlaamse beleid zijn de Richtlijn Stedelijk Afvalwater, de Kaderrichtlijn Water, de MER-richtlij-

nen, de Nitraatrichtlijn, de NEC-richtlijn, de Habitatrichtlijn, de Vogelrichtlijn en de Afvalstoffenrichtlijnen.

Slagkrachtige overheid

Ten slotte werkt de milieuoverheid aan een slagkrachtig overheidsapparaat. Een kwaliteitsvolle beleidsvoorbereiding en -evaluatie zorgen mee voor de onderbouwing van de beleidsbeslissingen. Het sluitstuk is een doeltreffende en efficiënte beleidsuitvoering en handhaving.

De overheid zal ook de eigen milieudruk verminderen en meer aandacht schenken aan haar voorbeeldfunctie en mogelijkheden om als grote speler de markt in een milieugunstige zin te beïnvloeden. Er zal gewerkt worden via concrete proefprojecten, zoals de invoering van gecertificeerde milieuzorgsystemen (EMAS, ISO) en acties rond mobiliteit, afval, bodem, water of energie.

Installatie zonder titel, Reinier Lagendijk, 2006.

2. Vlaamse milieuprioriteiten voor het Belgisch EU-voorzitterschap

In de tweede helft van 2010 is België voorzitter van de Europese Unie, als onderdeel van het trio-voorzitterschap Spanje – België – Hongarije. De Vlaamse minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur Joke Schauvliege zal België vertegenwoordigen in de Raad Leefmilieu tijdens het Spaanse en Hongaarse voorzitterschap. Ze zal zelf de Europese Raad Leefmilieu voorzitten tijdens het Belgische voorzitterschap. Minister Schauvliege zal ook actief deelnemen aan een aantal multilaterale ontmoetingen, zoals de topmeetings over klimaatverandering en biodiversiteit.

Milieuprioriteiten voor het EU-voorzitterschap 2010:

Klimaat

Vlaanderen pleit ervoor dat de EU haar pioniersrol blijft opnemen bij de verdere uitwerking van een nieuw klimaatverdrag. Aangezien in Kopenhagen eind 2009 geen wereldwijd bindend verdrag bereikt werd, is 2010 cruciaal om alsnog tot een bindend klimaatakkoord te komen. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om maatregelen te treffen om de aanpassing aan de klimaatwijziging voor te bereiden. Vlaanderen organiseert van 23 tot 25 november 2010 in Brussel een eerste Europese conferentie over adaptatie, met speciale aandacht voor de nodige acties in de lidstaten.

Biodiversiteit

2010 is het internationale jaar van de biodiversiteit. Het Vlaams Gewest zal een prominente rol spelen in de Conferentie der Partijen van de Conventie over Biologische Diversiteit in oktober 2010 in Japan. De doelstelling 2010 wordt geëvalueerd en nieuwe doelstellingen voor de toekomst zullen worden vastgelegd. Vlaanderen organiseert in de aanloop van de COP-10 op 8 en 9 september 2010 in Gent het koepelevent 'Biodiversity beyond 2010'.

Het event focust op natuurbeleid in een verstedelijkte omgeving, eco-systeemdiensten en het strategisch plan na 2010.

Duurzaam materialenbeheer

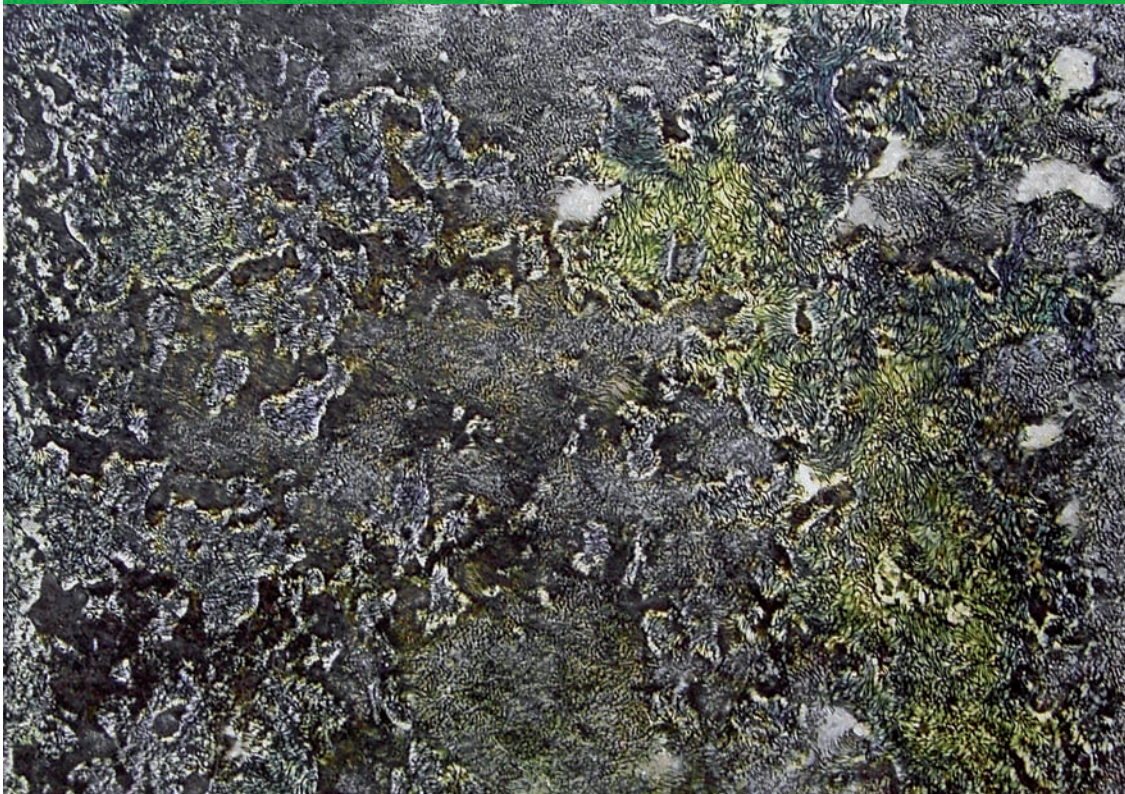
Op 12 en 13 juli 2010 vindt in Gent een informele Europese Raad Leefmilieu plaats met als thema materialenbeheer. Vlaanderen plaatst daarmee duurzaam materialenbeheer op de Europese agenda. We willen het debat verruimen van het sluiten van afvalkringlopen naar het sluiten van materiaalkringlopen. Levenscyclusdenken (cradle to cradle) en ontkoppeling van materiaalgebruik en economische groei moeten hierbij centraal staan. Naast energie-efficiëntie heeft ook materiaalefficiëntie een groot economisch besparingspotentieel met positieve gevolgen voor het leefmilieu. Vlaanderen streeft naar formele conclusies van de Raad van leefmilieu-ministers om sturing te geven aan het Europese duurzaam materialenbeheer.

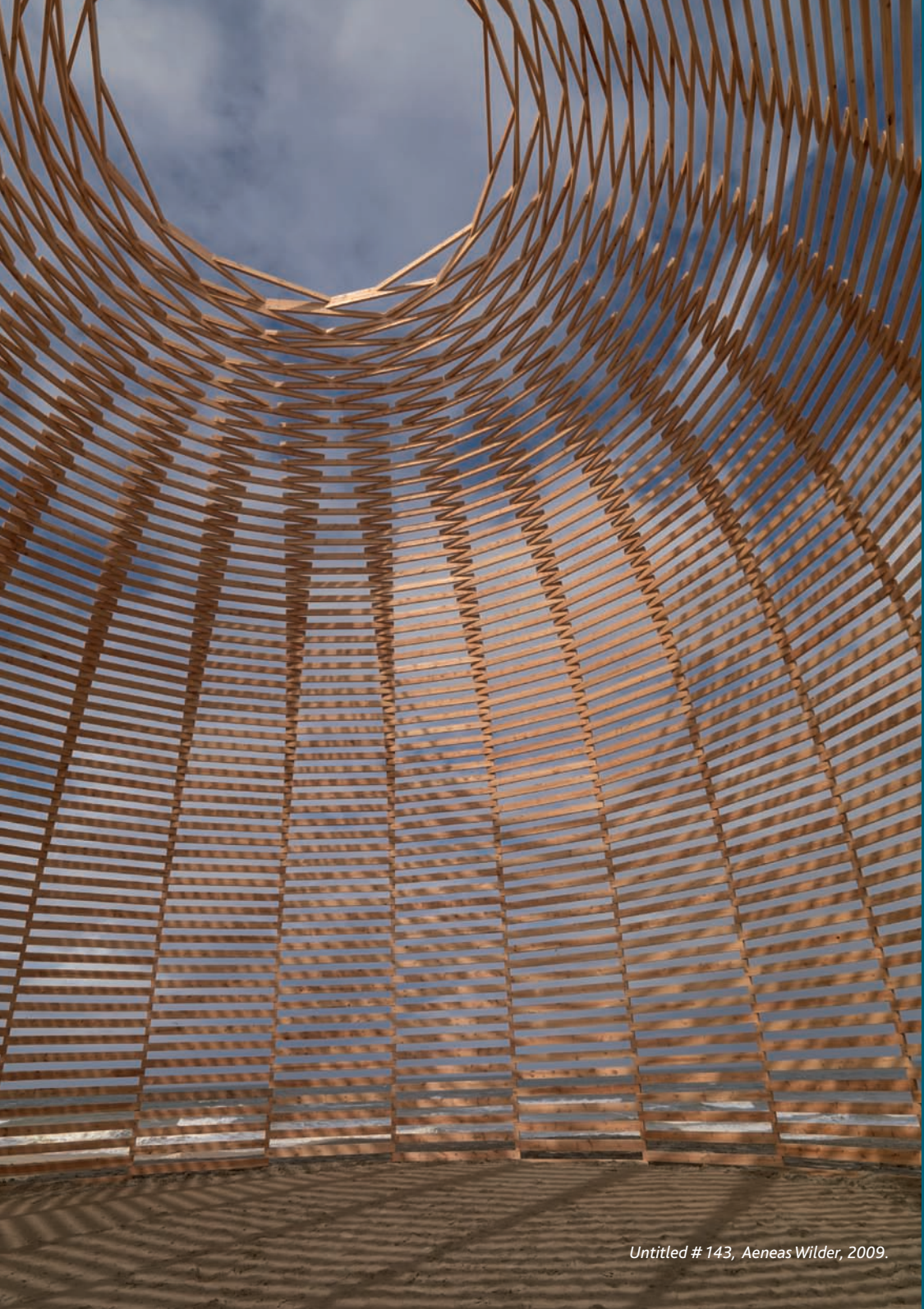
Betere instrumenten voor het milieubeleid

De Europese Commissie pleit ervoor om de bestaande Europese milieuregelgeving op een degelijke manier te implementeren, eerder dan nog nieuwe milieuwetgeving in te voeren. Een betere milieuregelgeving kan onder meer door het vereenvoudigen en coherenter maken van bestaande regelgeving en het streven naar administratieve vereenvoudiging. We organiseren samen met de Europese Commissie een seminarie over de wetgeving op het vlak van milieurapportage. Daarnaast wil Vlaanderen de besprekingen starten rond een meer gestroomlijnd Europees rapporteringssysteem voor milieugegevens (SEIS, Shared Environmental Information System). Samen met het Europees Milieuagentschap organiseren we hierover een seminarie in het Europees Parlement in november 2010.

Kunst met algen, dr. Ingo Botho Reize, 2008.

Untitled # 143, Aeneas Wilder, 2009.

3. Wie is wie in het Vlaamse milieubeleid?

De Vlaamse minister van Leefmilieu en Natuur wordt bijgestaan door een departement en verschillende agentschappen. Dat beleidsdomein bestaat uit een departement en verschillende agentschappen. Het departement zorgt voor de beleidsvoorbereiding en de beleidsondersteuning, de agentschappen voor de eigenlijke uitvoering van het beleid. Daarnaast is er een onderzoeksinstituut en een strategische adviesraad.

Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (LNE)

Het Departement LNE is de coördinerende spil van de Vlaamse leefmilieuministratie. Het staat in voor de voorbereiding, opvolging en evaluatie van het Vlaamse leefmilieubeleid. Luchtverontreiniging, klimaatsverandering, milieuhinder en de impact van alle types van milieuverontreiniging op omgeving, mens en flora en fauna zijn momenteel de belangrijkste milieuproblemen die zowel beleidsmatig als operationeel worden opgevolgd.

Het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB)

Het ANB werkt aan meer en betere bossen, natuur en groen. Het ondersteunt ook partners die dezelfde doelen hebben. Het ANB wil duurzaam investeren in de toekomst. Een toekomst met groene, leefbare steden. Een toekomst met een gevarieerd platteland waar er ruimte is om te ontspannen in talrijke bossen, natuurgebieden en parken.

Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM)

De OVAM spant zich al jaren in voor een efficiënt afval- en bodembeleid. Duurzaam produceren en consumeren vormen de kern van de omvorming van een afvalstoffenbeleid naar een duurzaam materialenbeleid.

Concreet wil de OVAM komen tot het sluiten van materiaalkringlopen om zo - cradle to cradle - een groene kringlooeconomie te realiseren.

Bodembescherming staat meer dan ooit in het teken van herontwikkeling en duurzaam saneren.

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)

De VMM meet en controleert de kwantiteit en kwaliteit van water, beheert watersystemen, int een heffing op watervervuiling en op grondwaterwinning, adviseert over milieuvergunningen en zorgt voor de planning van en toezicht op de zuiveringsinfrastructuur. Verder bewaakt de VMM de luchtkwaliteit, inventariseert ze wie wat loost en doet beleidsvoorstellen. Ze stelt tevens het Milieuraapport Vlaanderen (MIRA) op.

Vlaamse Landmaatschappij (VLM)

De VLM is dé motor van de plattelandsontwikkeling in Vlaanderen. Met haar instrumenten en projecten verbetert de VLM op een duurzame manier de kwaliteit van het platteland.

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

Het INBO is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en bos en het duurzaam beheer en gebruik ervan. Als toonaangevende wetenschappelijke instelling werkt het INBO in de eerste plaats voor de Vlaamse overheid, maar het levert ook informatie voor internationale rapporteringen.

Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen (Minaraad)

De Minaraad is het strategische adviesorgaan van de Vlaamse Regering voor alles wat natuur en milieu aanbelangt.

Contact

Vlaams minister van Leefmilieu,
Natuur en Cultuur
Joke Schauvliege
Koolstraat 35 bus 5
B- 1000 Brussel
Tel. ++ 32 2 552 63 00
Fax ++32 2 552 63 01
E-mail: kabinet.schauvliege@vlaanderen.be
www.jokeschauvliege.be

Departement Leefmilieu, Natuur en
Energie (LNE)
Koning Albert II-laan 20 bus 8
B-1000 Brussel
Tel.: ++ 32 2 553 80 11
Fax: ++ 32 2 558 80 05
E-mail: info@lne.be
www.lne.be

Agentschap Natuur en Bos (ANB)
Koning Albert II-laan 20
B-1000 Brussel
Tel.: ++ 32 2 553 81 02
Fax: ++ 32 2 553 81 05
E-mail: anb@vlaanderen.be
www.natuurenbos.be

Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaat-
schappij (OVAM)
Stationsstraat 110
B-2800 Mechelen
Tel.: ++ 32 15 284 284
Fax: ++ 32 15 203 275
E-mail: info@ovam.be
www.ovam.be

Vlaamse Milieumaatschappij
(VMM)
A. Van de Maelestraat 96
B-9320 Erembodegem
Tel.: ++ 32 53 72 64 45
Fax: ++ 32 53 71 10 78
E-mail: info@vmm.be
www.vmm.be

Vlaamse Landmaatschappij
(VLM)
Gulden Vlieslaan 72
B-1060 Brussel
Tel.: ++ 32 2 543 72 00
Fax: ++ 32 2 543 73 99
E-mail: info@vlm.be
www.vlm.be

Instituut voor Natuur- en
Bosonderzoek (INBO)
Kliniekstraat 25
B-1070 Brussel
Tel: ++ 32 2 558 18 11
Fax: ++ 32 2 558 18 05
E-mail: info@inbo.be
www.inbo.be

Milieu- en Natuurraad van
Vlaanderen (Minaraad)
Kliniekstraat 25, 4de verdieping
B-1070 Brussel
Tel: ++ 32 2 558 01 30
Fax: ++ 32 2 558 01 31
E-mail: info@minaraad.be
www.minaraad.be

Colofon

Kabinet van Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur
Joke Schauvliege
Koolstraat 35, bus 5
1000 Brussel
Tel. +32 2 552 63 00
E-mail: kabinet.schauvliege@vlaanderen.be

Layout, concept en vormgeving: Dienst Communicatie en Informatie van het Departement LNE

Druk: Geers Offset

Foto's: Tim Joye, Philip Vanoutrive, Koen de Waal, Loek van der Klis (www.loekvanderklis.com), Reinier Lagendijk, Zbigniew Oksiuta, dr. Ingo Botho Reize.

Kunstenaars: Jef Faes, Aeneas Wilder (<http://www.aeneaswilder.co.uk>), Xu Bing (<http://www.xubing.com>), Theo Jansen (www.strandbeest.com), René Corven (<http://www.ateliervancorven.nl>), Reinier lagendijk (<http://www.reinierlagendijk.nl>), dr. Ingo Botho Reize (<http://www.kunst-mitalgen.de>)

Depotnummer: D/2010/3241/038

Verantwoordelijke uitgever: Patrick Verstuyft

Met dank aan Verbeke Foundation (www.verbekefoundation.com) en vzw KU(N)ST / Beaufort03 (<http://www.beaufort03.be>)

